

Polskie publikacje naukowe poświęcone kulturze jidysz (lata 1978-2009). Próba wskazania obszarów nieprzebadanych.

Na wstępie kilka zastrzeżeń

Wskazanie nieprzebadanych obszarów kultury jidysz wymagało w pierwszym rzędzie zdefiniowania dość pojemnego i szerokiego w swoim zakresie określenia „kultura jidysz”. Pod tym pojęciem rozumiem wytwory działalności ludzkiej, które ściśle lub pokrewnie łączą się z językiem jidysz, a zatem w krąg zainteresowań wchodzi wytwory stricte piśmiennicze (literatura piękna, literatura krytyczna, literatura fachowa, prasa, folklor) i ich pochodne (teatr/dramat, kino/film). Zastosowana na potrzeby tego artykułu definicja nie uwzględnia w ogóle dzieł dotyczących malarstwa, rzeźbiarstwa, muzyki, religii, filozofii oraz architektury. Poza obręb tematyczny wykluczyłam również teksty odnoszące się do takich sfer życia, jak: polityka, obyczajowość, tradycja czy demografia. Takie zawężenie pola badawczego pozwoliło wyłowić publikacje, które ściśle wiążą się z pojęciem kultury piśmiennej i nie ograniczonej tylko do literatury, lecz poszerzonej o pojęcia takie, jak: język, teatr, czasopiśmiennictwo czy film.

Użyte w tytule artykułu sformułowanie „publikacje naukowe” także wymaga pewnego zastrzeżenia. Co oznacza klasyczna definicja tego terminu, jest wszem i wobec znane. Jednak w kilku wypadkach mam wątpliwości, czy dane artykuły mają *stricte* naukowy charakter, a mimo to ujęłam je w bibliografii. Na usprawiedliwienie mam jeden argument: są to albo jedyne publikacje dotyczące danego zagadnienia, albo reprezentują one poziom wysoki i dlatego warto je przywołać. Pomięłam część recenzji dotyczących utworów literackich, które nie wnoszą nowych informacji, a są jedynie odbiciem subiektywnej opinii recenzenta o danym dziele. Poza moim zainteresowaniem znalazły się także artykuły krytyczne omawiające publikacje naukowe na temat literatury/kultury jidysz, które skupiają się wyłącznie na ocenie autora rozprawy i w ogólnikowy sposób odnoszą się do przedmiotu opisu.

W prasie codziennej można znaleźć sporo artykułów (ujętych czasami w formę prostej notki informacyjnej) odnoszących się najczęściej do konkretnego pisarza (dominuje postać Isaaca Bashevisa Singera). Jednak z racji formy również nie spełniają one wymogów formalnych. Są natomiast dowodem na dbałość o zachowanie w ogólnej pamięci choćby namiastki wiedzy na temat historii literatury jidysz.

W sporządzonej bibliografii uwzględniłam także prace i artykuły przełożone z języków obcych.

Refleksje ogólne

Dziesiąty grudnia 1978 roku stał się datą przełomową w polskich badaniach nad kulturą jidysz. Isaac Bashevis Singer, laureat literackiej nagrody Nobla, przyczynił się do przywrócenia polskiej pamięci zbiorowej oddalonych w czasie i wykreślonych z przestrzeni pojęć związanych z kulturą żydowską. Jak wygląda, po upływie trzydziestu lat od tego wydarzenia, stan publikacji naukowych na ten temat, ogłoszonych w języku polskim? Gdzie na mapie badań naukowych znajdują się obszary nieprzebadane? – oto główne zagadnienia, wokół których koncentrują się moje rozważania.

Struktura

Bibliografię podzieliłam na dwanaście części. Dzięki temu już na samym początku byłam w stanie sformułować wstępne wnioski odnoszące się do poszczególnych działów, a potem mogłam podjąć się próby podsumowania.

Literatura – opracowania dotyczące pisarzy, dzieł, zagadnień, grup i prądów literackich oraz historii literatury

Pierwsze publikacje dotyczące literatury pięknej (opracowania, artykuły krytyczne) pojawiły się w latach osiemdziesiątych i były nieśmiałyymi próbami wprowadzenia zarówno badaczy, jak i ogółu czytelników w tematykę związaną z literaturą jidysz. Przykładem mogą być artykuły: Jerzego Ficowskiego o Abrahamie Sutzkeverze („Twórczość” 1983, nr 4) czy Józefa Krzyżanowskiego o E. Rajzmanie („Autograf” 1989, nr 12) [1]. W ciągu ostatnich dziesięciu lat sytuacja na rynku wydawniczym diametralnie się zmieniła. Pojawiło się kilkanaście publikacji naukowych (lub z pogranicza popularnonaukowego) odkrywających dotąd nieopisane lub zapomniane regiony literatury/kultury jidysz. Szczególną wartość mają te z nich, które postawiły sobie za cel ogólną prezentację historii tej literatury lub będące monografiami dotyczącymi poszczególnych twórców, ich dorobku albo grup poetyckich. I tak książki: *Chone Shmeruka* Historia literatury jidysz (dwa wydania: Wrocław 1997 i 2007) oraz *Legenda o Esterce* w literaturze jidysz i polskiej (Warszawa 2000), Moniki Adamczyk-Garbowskiej *Odcienie tożsamości* (Lublin 2004), *Jidyszland. Polskie przestrzenie* pod redakcją Ewy Geller i Moniki Polit (Warszawa 2008), a także *Nusech Pojln. Z dziejów kultury jidysz w Polsce powojennej* pod redakcją Magdaleny Ruty (Kraków 2008) wyznaczają już pewne obszary, które zostały wstępnie rozpoznane i przybliżone polskiemu odbiorcy.

Tym sposobem częściowo wypełniły się miejsca do tej pory nieprzebadane. Niemniej zachodzi konieczność stworzenia kolejnych tomów dotyczących literatury żydowskiej zarówno o charakterze stricte naukowym, jak i popularyzatorskim. Moim zdaniem brakuje na rynku książek, które przybliżyłyby historię literatury jidysz od początku aż po koniec XX wieku i byłyby:

- wyborem materiałów źródłowych,
- wyborem materiałów krytycznych,
- wyborem artykułów naukowych wpisujących historię literatury jidysz w historię literatury polskiej i światowej.

Brak jest rozpraw komparatystycznych pokazujących np. twórczość Icchoka Lejbusza Pereca, Szolema Asza, Josefa Opatoszu, Efraima Kaganowskiego, Israela J. Singera w odniesieniu do literatury polskiej, a przecież jest to temat godny uwagi, a jego opracowanie umożliwiłoby polskiemu odbiorcy rozpoznanie obszaru tajemniczego, jakim jawi się ów świat, metaforycznie nazwany Jidyszlandem.

Monografie i studia

Jedynym pisarzem, którego twórczość została przybliżona polskiemu czytelnikowi, jest Isaac Bashevis Singer. Jako pisarz miał ogromne szczęście zarówno do tłumaczy, jak i krytyków. Jednak nie kwestionując autorytetu twórcy *Sztukmistrza z Lublina*, trzeba przecież stwierdzić, że nie na samym Singerze literatura jidysz stoi. Na ogół jednak niektórzy tak to widzą [2]. Co jest zasadniczym powodem takiego stanu rzeczy? W bibliotekach miejskich czy choćby wojewódzkich brak publikacji dotyczących np. Israela J. Singera, Szolema Asza czy Icchoka Lejbusza Pereca – tak mocno związanych z polskimi przestrzeniami.

Tu literaturoznawcy mają olbrzymią pracę do wykonania. Miejsc nieprzebadanych jest wiele. Ostatnimi laty pojawiły się bardzo wartościowe monografie pióra Daniela Kaca dotyczące Abrahama Suckewera (*Wilno Jerozolimą było. Rzecz o Abrahamie Sutzkeverze*, Sejny 2004) i Mojsze Kulbaka (*Na krawędzi życia. Mojsze Kulbak: żydowski poeta, prozaik, dramaturg (1896-1937)*, Warszawa 1993), a także Debory Vogel wraz z przekładem jej utworów, autorstwa Karoliny Szymaniak (*Być agentem wiecznej idei. Przemiany poglądów estetycznych Debory Vogel*, Kraków 2006) oraz Mojżesza Brodersona, pióra Gillesa Rozier (*Mojżesz Broderson. Od Jung Jidysz do Araratu, Łódź 1999*). Niestety, to szlachetne krople na niezmierzonej pustyni.

Obszary nieprzebadane zmniejszą, gdy tylko zaczną się pojawiać wszelkiego rodzaju prace monograficzne prezentujące sylwetki oraz (szeroko rozumiany) dorobek literacki twórców nie tylko literatury pięknej, ale także ludzi teatru (czyli reżyserów, scenografów) czy kina. I nie mam tu na myśli obrazu idealnego, realizującego postulat: jedna publikacja to jeden twórca. Myślę, że czasem wystarczyłaby praca skupiająca się na określonym środowisku, jak w przypadku bardzo dobrej książki Joanny Lisek o grupie Jung Wilne (Jung Wilne – żydowska grupa artystyczna, Wrocław 2005).

Kolejnym obszarem nieprzebadanym są wszelkiego rodzaju grupy poetyckie, artystyczne, intelektualne, np. związane z Żydowskim Związkiem Literatów i Dziennikarzy w Polsce

czy z czasopismami np.: „Literarisze bleter”, „Cukunft”, „Globus” itp.

Bardzo pozytywnym jest fakt, iż polscy badacze zajęli się tak ważnym, choć nacechowanym emocjonalnie tematem, jakim jest kultura jidysz po roku 1945. Poza wspomnianą już tutaj publikacją *Nusech Pojln*, która jest pokłosiem konferencji naukowej, tematyce tej poświęcone zostały tylko dwie monografie: *Pomiędzy dwoma światami. O Kalmanie Segalu* Magdaleny Ruty (Kraków 2003) oraz *Obywatel Jidyszlandu. Rzecz o żydowskich komunistach w Polsce* (Warszawa 2009) Joanny Nalewajko-Kulikov.

Językoznawstwo

O postulacie głoszącym szybką potrzebę stworzenia podręcznika akademickiego do nauki języka jidysz, obejmującego kilka poziomów zaawansowania, nie będę pisać, bo to jest oczywiste. Podręcznik taki powinien być uzupełnieniem pionierskiej pracy Magdaleny Sitarz, która napisała *Jidysz. Podręcznik nauki języka dla początkujących* (Kraków 1995). Do takiej książki warto byłoby dodać płytę multimedialną z nagraniem lekcjami, rozmówkami, słownikiem itp.

Z zagadnieniami językoznawczymi związana jest kwestia różnych opracowań, m.in. na temat historii języka jidysz. Mamy dwie bardzo ważne publikacje z tego zakresu: Ewy Geller *Jidysz – język Żydów polskich* (Warszawa–Łódź 1994) oraz przywołanej już Magdaleny Sitarz *Z dziejów jidysz – jednego z języków żydowskich* (Kraków 1992). Obydwie książki wydane zostały w latach dziewięćdziesiątych XX wieku i od tamtej pory nie ukazała się żadna większa praca dotycząca tej kwestii, oprócz wyboru artykułów Moshe Altbauera mówiących o wpływach polsko-żydowskich w dziedzinie językowej (*Wzajemne wpływy polsko-żydowskie w dziedzinie językowej*, wybór i oprac. Maria Brzezina, Kraków 2002).

Owszem, od czasu do czasu pojawiają się artykuły podejmujące zagadnienia językoznawcze, lecz wciąż brak prac opisujących np. styl danego pisarza czy styl publicystyki jidyszowej. W tym zakresie badacze języka jidysz mają sporo pracy. Można by zaproponować przekład kilku czy kilkunastu artykułów na ten temat autorstwa badaczy zagranicznych (żydowskich, niemieckich, angielskich, amerykańskich itd.), lecz myślę, że do końca nie odpowiedziałyby one na wszystkie pytania, jakie interesują polskiego odbiorcę.

Encyklopedie, leksykony, słowniki

Encyklopedie, leksykony i słowniki mają charakter naukowy, informacyjny – stwarzają bazę wyjściową i porządkującą wiedzę na określony temat. Wśród interesujących publikacji tego rodzaju mamy prace zarówno autorów zagranicznych, takich jak: Alan

Unterman (*Encyklopedia tradycji i legend żydowskich*, Warszawa 1994), Geoffrey Widoger (*Słownik biograficzny Żydów*, Warszawa 1998) oraz Julius Schoeps (pod którego redakcją ukazał się *Nowy leksykon judaistyczny*, Warszawa 2007) oraz polskich:, jak: Alina Cała, Halina Węgrzynek, Gabriela Zalewska (*Słownik historii i kultury Żydów polskich*, Warszawa 2000) oraz Zofia Borzymińska i Rafał Żebrowski (którzy zredagowali największy, jak do tej pory, dwutomowy Polski słownik judaistyczny. *Dzieje, kultura*, Warszawa 2003). O wiele skromniejszy, lecz posiadający bardziej szczegółowo rozpisane hasła przedmiotowe, jest leksykon zredagowany przez Jerzego Tomaszewskiego i Andrzeja Żbikowskiego (*Żydzi w Polsce. Dzieje i kultura*, Warszawa 2001).

Czy wymienione publikacje wypełniły oczekiwania badaczy, jak i czytelników? W dużej mierze tak, dzięki temu, iż reprezentują bardzo wysoki poziom naukowy. Jednak sądzę, iż pozostały jeszcze spore luki, które warto może wypełnić takimi pozycjami, jak:

- słownik/leksykon pisarzy jidysz,
- słownik/leksykon pisarzy jidysz żyjących w Polsce,
- słownik/ leksykon twórców kultury jidysz,
- słownik/leksykon literatury jidysz,
- słownik/leksykon teatru/kina jidysz.

Realizacja takich projektów wymaga oczywiście zaangażowania wielu badaczy różnych obszarów wiedzy, jak również czasu i funduszy. Jednak wydaje mi się, że byłaby dobrym łącznikiem pomiędzy tym, co naukowe, a tym, co popularyzuje naukę.

Dramat i teatr

Na największą pochwałę zasłużyli badacze zagadnień związanych z teatrem oraz dramatem. Na łamach wielu czasopism, jak i w drukach zwartych ukazało się w ciągu ostatnich trzydziestu lat wiele bardzo ważkich artykułów i rozpraw dotyczących tego kręgu tematycznego. Za datę znaczącą należy uznać rok 1992, kiedy to rocznik „Pamiętnika Teatralnego” (nr 1/4) został poświęcony w całości teatrowi żydowskiemu w Polsce oraz osobom z nim związanym. Na łamach tego ważnego w polskim czasopiśmiennictwie naukowym periodyku ukazały się artykuły polskich oraz zagranicznych badaczy, odsłaniające miejsca często w ogóle nieznane polskim naukowcom. Kolejny przełom nastąpił w 1995 roku, bowiem wtedy na polskim rynku wydawniczym ukazały się dwie publikacje: *Teatr żydowski w Krakowie. Studia i materiały* (red. Jan Michalik i Eugenia Prokop-Janiec, Kraków 1995) oraz *Państwowy Teatr Żydowski im. Ester Rachel Kamińskiej. Przeszłość i teraźniejszość* (oprac. Szczepan Gąssowski, Warszawa 1995).

Omawiając to zagadnienie, nie sposób pominąć trzech polskich badaczek, którym teatr

oraz dramaty jidysz wiele zawdzięczają. Są to: Anna Kuligowska-Korzeniewska, Mirosława Bułat i Małgorzata Leyko. Do najważniejszych publikacji zaliczyć należy: *Teatr żydowski w Polsce. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej*, Warszawa, 18-21 października 1993 r. (red. Anna Kuligowska-Korzeniewska i Małgorzata Leyko, Łódź 1998), *Łódzkie sceny żydowskie. Studia i materiały* (red. Małgorzata Leyko, Łódź 2000), Mirosława Bułat *Postać posłańca w wybranych dramatach Pereca Hirschbejna i Sz. Anskiego oraz ich adaptacjach filmowych* (wprowadzenie) ([w:] *Żydzi i judaizm we współczesnych badaniach polskich*, t. IV, red. Krzysztof Pilarczyk, Kraków 2008), tejsze *Krakowski Teatr Żydowski (Krokewer Jidisz Teater) - między szundem a sztuką* (Kraków 2006).

Jednak opisując stan badań nie sposób pominąć kontrastu, który tu się ujawnia. Analizując istniejące przekłady tekstów literackich z okresu dwudziestolecia międzywojennego na język polski zauważa się, jak mało jest wśród nich utworów dramatycznych. Część przekładów, przechowywana w archiwach poszczególnych teatrów, zniszczona została w czasie II wojny światowej. Po 1945 roku takich tłumaczeń powstawało jeszcze mniej. Jakże zatem dziwna powstała sytuacja – polski badacz czy czytelnik może poznać dzieje teatru żydowskiego i losy twórców, zaznajomić się z opisem (streszczeniem) danego utworu, jednakże samego tekstu już nie przeczyta. Należy zatem zaapelować nie tyle do badaczy, ile do tłumaczy (choć w przypadku literatury jidysz często badacz jest tłumaczem), aby wypełnili tę lukę. Wtedy bowiem teatr żydowski stanie się jeszcze bliższy polskiemu odbiorcom.

Kino i film

Pierwsze publikacje związane z tym zagadnieniem pojawiły się w latach 1984-1985 na łamach czasopism „Film na świecie” oraz „Iluzjon”. Były to artykuły próbujące ogarnąć całość zagadnienia (Jerzy Uszyński, O kulturze i kinie jidysz, „Film na Świecie” (Warszawa) 1984 nr 307/308 czy Wiesław Stradomski, *Film żydowski w międzywojennej Polsce*, „Iluzjon” 1985 nr 3). Poza tym mamy tylko dwie zwarte publikacje omawiające film jidyszowy. Bardzo ważną książką jest praca Natana Grossa *Film żydowski w Polsce* (Kraków 2002), nota bene jej autor to jeden z twórców kina żydowskiego w przedwojennej i powojennej Polsce. Gross w sposób konkretny i zwarty ujął najważniejsze zagadnienia związane z tym tematem, starał się omówić każdy z filmów, choć z różnych powodów spora ich część nie jest dostępna nie tylko polskim badaczom. Z kolei w roku 2007 Daria Mazur wydała małą monografię poświęconą jednemu tylko filmowi, jak mawiają znawcy tematu – najlepszemu ze wszystkich – *Dybukowi* (Poznań 2007). Autorka przybliżyła proces ekranizacji dzieła Anskiego, losy filmu, jego autorów oraz aktorów w nim grających.

Poza tym film jidyszowy pozostaje raczej na uboczu badań naukowych. Przed dwoma laty

jedna ze stacji telewizyjnych wyemitowała w cyklu „Stare Kino” pięć filmów powstałych w przedwojennej Polsce. Dzięki inicjatywie pewnego człowieka są one dostępne w internecie, lecz to tylko namiastka materiału, który powinien zostać opracowany. Należy mieć nadzieję, że z racji swojej atrakcyjności tematyka związana z filmem jidysz będzie jeszcze nieraz podmiotem naukowych rozważań.

Prasa

Badaczem, który jako jeden z pierwszych podjął trud opisanie zjawiska, jakim była prasa tworzona w języku jidysz, jest Marian Fuks. W 1979 roku ukazała się monumentalna praca zatytułowana *Prasa żydowska w Warszawie 1823-1939*. Od tej pory z pewną regularnością autor publikował na łamach „Biuletynu Żydowskiego Instytutu Historycznego” artykuły będące albo przedrukiem uzupełnionych o nowe fakty tekstów z książki, albo omawiające obszary dotąd niezbadane (por. *Żydowska prasa humorystyczno-satyryczna*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1980, nr 2/3) czy otwierające nowe pole badań (*Prasa żydowska w Lublinie i na Lubelszczyźnie (1918-1939)*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1979, nr 4).

Książka Mariana Fuksa, zawężona tematycznie do jednego miasta, nie wyczerpuje wszelkich aspektów związanych z zagadnieniem prasy jidyszowej. Uzupełnieniem tych prac jest ważny artykuł Andrzeja Paczkowskiego *Prasa żydowska w II Rzeczypospolitej* („Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1991, nr 2). Powstało też kilka artykułów odnoszących się do konkretnych regionów Polski, które w ten sposób uzupełniają niedosyt wiedzy o prasie jidyszowej. Mam tu na myśli publikacje m.in. Mariana Fuksa *Prasa żydowska w Białymstoku (1918-1939)* („Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1988, nr 1/2), Marii Ewy Ożóg *Prasa żydowska w Rzeszowie w latach 1918-1939* („Prace Historyczno-Archiwalne” 1996, t. 4) czy Barbary Łętochy *Prasa żydowska we Lwowie 1918-1939* („Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1996, nr 3).

Powstały też ważne opracowania dotyczące prasy po 1945 roku. Warto zwrócić uwagę na publikacje: Józefa Korzeniowskiego *Dos Naje Lebn – pierwsza gazeta żydowska w PRL* („Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1981, nr 3) oraz tegoż autora *Bibliografia czasopism żydowskich wychodzących w PRL, 1944-1950* („Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1986, nr 3/4), a także Joanny Nalewajko-Kulikov, *Syjonistyczna z lekkim zabarwieniem PPR-owskim „Dos Naje Lebn” 1945-1950 – gazeta Centralnego Komitetu Żydów w Polsce* ([w:] *Żydzi a lewica. Zbiór studiów historycznych*, red. August Grabski, Warszawa 2007) i tejsze *Od podejrzanego do oskarżonego: „Folks-Sztyme” 1956-1967* ([w:] *Jidyszland. Polskie przestrzenie*, red. Ewa Geller i Monika Polit, Warszawa 2008). Prace te przybliżają czasy nie tak odległe w przestrzeni, lecz czasem w ogóle nierozpoznane przez polskich badaczy.

Chciałabym zwrócić uwagę na jeszcze jeden aspekt związany z opisem dziejów prasy żydowskiej w Polsce. Otóż brakuje prac monograficznych prezentujących poszczególne tytuły. Przed nami olbrzymia praca do wykonania, ale jest ona naprawdę potrzebna. Prasa jest zwierciadłem codzienności, wprawdzie czasem przesiąkniętym ideologią wydawcy, ale dobre periodyki to doskonałe, jakże często nieodkryte, źródło informacji.

Bibliografie

Istnieje zaledwie kilka książek przynależnych do tego kręgu tematycznego. Mają one szczególną wartość ze względu na trud podjęty przez ich autorów. Wśród wykazów książek oraz artykułów opublikowanych w Polsce, a dotyczących kwestii związanych z szeroko pojętą kulturą żydowską, najbardziej wartościowa jest seria wydawnicza Uniwersytetu Jagiellońskiego wychodząca w latach 1993-2002 pod nazwą *Judaika wydane w Polsce. Druki zwarte i niesamoistne. Materiały do bibliografii*. W cyklu ukazało się sześć publikacji odnoszących się do lat 1990-1998. Ich uzupełnieniem jest *Bibliografia historii i kultury Żydów w Polsce za rok 1994* (oprac. Stefan Gąsiorowski, Kraków 2002), która – z powodu zmiany w tytule – często jest pomijana przez bibliotekarzy rekomendujących czytelnikowi wspomnianą serię.

Warto zwrócić uwagę na jeszcze dwie publikacje: *Judaica polskie z XVI-XVIII wieku. Materiały do bibliografii* (oprac. Krzysztof Pilarczyk, Kraków 1995) oraz Grażyny Chłodnickiej *Literatura żydowska 1946-1992. Bibliografia w wyborze* (Koszalin 1995). Obydwie ukazały się w tym samym czasie i dotyczą okresów nieprzebadanych do końca. Pierwsza jest materiałem niezastąpionym dla badaczy czasów odległych, druga – dotyczy historii najnowszej, lecz chwilami równie tajemnej, jak zapisy z XVI wieku.

Trud badaczy czy bibliotekarzy jest trudem wielkim i należy go docenić, tym bardziej, że większość czasopism w języku jidysz lub związanych z tematyką jidyszową nie była (niektóre nadal nie są) objęte wykazem w bibliografiach zawartości artykułów w czasopismach i gazetach polskich (taka wyszukiwarka znajduje się na stronie internetowej Biblioteki Narodowej w Warszawie <http://mak.bn.org.pl/w14.htm>). Zatem, aby dotrzeć do interesującego artykułu, trzeba czasem wykonać naprawdę mozolną pracę.

Wydawnictwa i biblioteki

Całość przygotowanego zestawienia zakończyłam wykazem artykułów dotyczących spraw ogólnie związanych ze szkolnictwem oraz wydawnictwami żydowskimi. Są to materiały pojedyncze, w sumie zaledwie sześć artykułów. Sama ich liczba wskazuje na to, że temat ten wymaga od naukowców podjęcia trudu badawczego. Myślę, że czymś cennym byłoby stworzenie zbioru artykułów prezentujących biblioteki funkcjonujące

w poszczególnych miejscowościach w Polsce oraz opisujących ich wpływ na rozwój kultury jidysz.

Nieopracowany pozostaje również temat związany z wydawnictwami żydowskimi, a przecież wiadomo, jak wielką rolę odgrywały one w społeczności żydowskiej. W zasadzie dysponujemy tu jedynie artykułem Joanny Nalewajko-Kulikow *Kilka uwag o wydawnictwie Idisz Buch* ([w:] *Nusech Pojln. Z dziejów kultury jidysz w Polsce powojennej*, pod red. Magdaleny Ruty, Kraków 2008). Jest to chyba jedyny na świecie artykuł dotyczący tego powojennego warszawskiego wydawnictwa żydowskiego. Co ważne, zawiera bibliografie książek, które zostały tam opublikowane.

Próba podsumowania

Tworząc bibliografię publikacji naukowych na temat kultury związanej z językiem jidysz, opublikowanych w ciągu ostatnich trzydziestu lat, świadoma jestem braków, które wynikają z niemożliwości dotarcia do wszystkich tekstów. Sądzę, że mimo usterek przygotowany przeze mnie wykaz w jakimś stopniu odzwierciedla rzeczywisty stan polskich badań w tym zakresie. Jak widać, polscy naukowcy coraz odważniej pokonują bariery językowe, stając się rzetelnymi, wysokokwalifikowanymi specjalistami.

Warto podkreślić jeszcze jeden aspekt. Materiały dotyczące kultury jidyszowej nie stanowią obszaru zamkniętego, przynależnego tylko jednej społeczności. Przeciwnie, mogą one być niezastąpionym polem badań dla naukowców zajmujących się literaturą pogranicza kulturowego, komparatystyką, kulturoznawstwem, historią prasy, sztuki i innych dziedzin. Dlaczego? Z błahego, lecz istotnego powodu: kultura ta wytworzona została w Polsce, i chociaż stopień łączności pomiędzy kulturą polską a jidyszową bywa różny, czasem bardzo nikły, to przecież kultura jidysz stanowi mocny i niezaprzeczalny komponent polskiej kultury.

Jak wynika z przeprowadzonego przeze mnie rozpoznania, badacze – jidyszyści mają jeszcze wiele pracy do wykonania. Myślę, że warto byłoby przede wszystkim zrealizować projekty prac zbiorowych, np. leksykonów, słowników dotyczących literatury, teatru, filmu oraz ich twórców. Równie nagląca jest potrzeba opisanie całej historii literatury jidysz na ziemiach polskich. Projekt ten może być zrealizowany jako publikacja zbioru artykułów autorstwa różnych badaczy. Warto by też zachęcić ich do podjęcia interpretacji komparatystycznych. Sądzę, że organizowanie konferencji specjalistycznych byłoby dobrym pretekstem do zainicjowania szczegółowych projektów naukowych.

Monika Szablowska-Zaremba
Katolicki Uniwersytet Lubelski
monizaremba@wp.pl

Sporządzona przeze mnie bibliografia oczywiście nie jest pełna i sukcesywnie będzie uzupełniana. Będę wdzięczna za wszelkie sugestie i informacje, które można przesyłać na adres podany na początku tekstu.

Polskie publikacje naukowe poświęcone kulturze jidysz (lata 1978-2009). Materiały do bibliografii

LITERATURA

Opracowania dotyczące pisarzy, dzieł, grup i/lub prądów literackich

Książki:

Adamczyk-Garbowska Monika, *Polska Isaaca Bashevisa Singera. Rozstanie i powrót*, Lublin 1994.

Biłgoraj, czyli raj. Rodzina Singerów i świat, którego już nie ma, pod red. Moniki Adamczyk-Garbowskiej i Bogusława Wróblewskiego, Lublin 2005.

Wybrane artykuły:

Zamir Israel, *Biłgoraj mojego ojca*, s. 15-16.

Kuwałek Robert, *Rabin Jakub Mordechaj Zylberman – dziadek rodzeństwa Singerów*, s. 125-140.

Adamczyk-Garbowska Monika, *Biłgoraj, czyli raj... Autobiograficzna twórczość rodziny Singerów*, s. 141-148.

Ruta Magdalena, *Taniec demonów, czyli wizja świata w literackiej biografii Hinde Ester Kreitman*, s. 149-160.

Kellman Ellen, *Israel Jehoszua Singer w nowojorskim „Forwerts”. Początki kariery pisarskiej w Ameryce*, s. 161-171.

Sitarz Magdalena, *Postacie Żydów w opowiadaniach Israela Jehoszui Singera*, s. 173-182.

Baj Barbara, *Zagubiony w przeszłości, zagubiony w teraźniejszości. Czas i rzeczywistość w twórczości Isaaca Bashevisa Singera*, s. 183-191.

Ruta Magdalena, *„Mogę zaprzeczyć istnieniu Boga, ale nie mogę przestać być Żydem...” Problem tożsamości w powieściach „Dwór” i „Spuścizna” Isaaca Bashevisa Singera*, s. 193-205.

Śpiewak Paweł, *Kilka uwag o tradycji mistycznej w pisarstwie Isaaca Bashevisa Singera*, s. 207-213.

Więclawska Katarzyna, *Elementy fantastyczne w obrazie sztetł w prozie Isaaca Bashevisa Singera*, s. 215-226.

Duda Henryk, *Nazwy własne w przekładach literackich na przykładzie tłumaczeń utworów Isaaca Bashevisa Singera na język polski*, s. 227-234.

Rothstein Robert A., *„A ty żaczku uczony” – wymiana kulturalna w języku, muzyce i folklorze słownym*, s. 235-253.

Hadda Janet, *Isaac Bashevis Singer. Historia życia*, tłum. Monika Adamczyk-Garbowska, Warszawa 2001.

Kac Daniel, *Na krawędzi życia. Mojsze Kulbak: żydowski poeta, prozaik, dramaturg (1896-1937)*, Warszawa 1993.

Kac Daniel, *W mieście rzezi. W stulecie poematu Chaima Nachmana Bialika*, Warszawa 2003.

Kac Daniel, *Wilno Jerozolimą było. Rzecz o Abrahamie Sutzkeverze*, Sejny 2004.

Tam był kiedyś mój dom... Księgi pamięci gmin żydowskich, wybór, oprac. i wstęp Monika Adamczyk-Garbowska, Adam Kopciowski i Andrzej Trzciniński, Lublin 2009.

Lisek Joanna, *Jung Wilne. Żydowska grupa artystyczna*, Wrocław 2005.

Malinowski Jerzy, *Grupa „Jung Idysz” i żydowskie środowisko „Nowej Sztuki” w Polsce*

(1918-1923), Warszawa 1987.

Nalewajko-Kulikow Joanna, *Obywatel Jidyszlandu. Rzecz o żydowskich komunistach w Polsce*, Warszawa 2009.

Nusech Pojln. Z dziejów kultury jidysz w Polsce powojennej, red. Magdalena Ruta, Kraków-Budapeszt 2008.

Artykuły:

Szaynok Bożena, *Problematyka żydowska w polityce komunistów w latach 1949-1953*, s. 9-26.

Schatz Jaff, *Komuniści w „sektorze żydowskim”: tożsamość, etos i struktura instytucjonalna*, s. 27-49.

Grabski August, Rusiniak Martyna, *Żydowscy komuniści po Holokauście wobec języków polskiego żydostwa*, s. 51-64.

Piątkowska Renata, *Żydowskie Towarzystwo Krzewienia Sztuk Pięknych (Jidisze Gezelschaft cu Farszprojtn Kunst) – próba kontynuowania żydowskiego życia artystycznego w latach 1946-1949*, s. 67-98.

Bułat Mirosława M., *Prasa polska a teatr jidysz w Polsce (1947-1956) - parawany dialogu. Część I: Wypisy ze świata pozorów*, s. 101-126.

Nalewajko-Kulikow Joanna, *Kilka uwag o wydawnictwie Idisz Buch*, s. 129-165 (zawiera bibliografię opublikowanych wydawnictw).

Szklar Mojsze, *Gazeta „Fołks-Sztyme” (1948-1968) – refleksje osobiste*, s. 165-186.

Sobelman Józef, *„Nasz Głos” – polskojęzyczny dodatek do „Fołks-Sztyme”*, s. 189-201.

Estraiikh Gennady, *Wpływ polskich Żydów na odrodzenie kultury jidysz w ZSRR*, s. 203-226.

Cohen Nathan, *Przyczyny emigracji pisarzy jidysz z Polski (1945-1948)*, s. 231-247.

Ruta Magdalena, *Tematy literatury jidysz w Polsce lat 1945-1949. Rekonesans badawczy*, s. 247-276.

Sitarz Magdalena, *Obraz powojennej Polski w twórczości Lejba Olickiego*, s. 279-304.

Prokop-Janiec Eugenia, *Literatura jidysz w publikacjach polskich okresu PRL*, s. 307-327.

Prokop-Janiec Eugenia, *Międzywojenna literatura polsko-żydowska jako zjawisko kulturowe i artystyczne*, Kraków 1992.

Ruta Magdalena, *Pomiędzy dwoma światami. O Kalmanie Segalu*, Kraków 2003.

Shmeruk Chone, *Świat utracony. O twórczości Isaaca Bashevisa Singera*, pod red. Moniki Adamczyk-Garbowskiej, Lublin 2003.

Szymaniak Karolina, *Być agentem wiecznej idei. Przemiany poglądów estetycznych Debory Vogel*, Kraków 2006.

Tuszyńska Agata, *Singer. Pejzaże pamięci*, Gdańsk 1994 (wyd. II Gdańsk 1996; wyd. III Warszawa 2002).

Więclawska Katarzyna, *Zmartwychwstałe miasteczko... Literackie oblicza sztetł*, Lublin 2005.

Artykuły:

Adamczyk Monika, *Isaac Singer. Nobel 1978*, „Życie Literackie” 1978, nr 9, s. 12.

Adamczyk-Garbowska Monika, *Ziemia Święta w Biłgoraju (O polskich aspektach twórczości Isaaca B. Singera)*, „Więź” 1991, nr 1, s. 95-107.

Adamczyk-Garbowska Monika, *O dybuku z Goraja i jego twórcy*, „Kresy” 1992, nr 9/10, s. 23-28.

Adamczyk-Garbowska Monika, *Podróże żydowskiego Don Kichota*, „Akcent” 1992, nr 1, s. 157-159.

Adamczyk-Garbowska Monika, *Isaac Bashevis Singer – portret artysty w kraju młodości*, „Życie Warszawy” 1993, nr 103, s. 12.

Adamczyk-Garbowska Monika, *Kapusta z kremem*, „Życie Warszawy” 1993, nr 115, s. 7.

Adamczyk-Garbowska Monika, **Związki literackie Isaaca Bashevisa Singera**, [w:] **Literackie portrety Żydów**, Lublin 1996, s. 173-184.

Adamczyk-Garbowska Monika, *Dwie powieści o jednym mieście*, „Tygiel Kultury” 1998, nr 4/5, s. 82-89.

Adamczyk-Garbowska Monika, **Jakub Glatzstejn**, „Scriptores. Pamięć. Miejsce. Obecność” 2003, nr 1, s. 129-130.

Adamczyk-Garbowska Monika, *Biłgoraj, czyli raj...*, „Akcent” 2003, nr 3, s. 9-14.

Adamczyk-Garbowska Monika, *Jakub Glatzstejn – żydowski pisarz z Lublina*, „Akcent” 1998, nr 4, s. 114-115.

Adamczyk-Garbowska Monika, *W cieniu młodszego brata*, „Rzeczpospolita” 2008, nr 188, s. ZP-008.

Antosik-Piela Maria, *Matki, żony, córki (o twórczości Szolema Alejchema)*, „Midrasz” 2009, nr 4, s. 28-29.

Auerbach Karen, *Naftali Herc Kon – żydowski poeta w Polsce Ludowej*, „Midrasz” 2007, nr 9, s. 23-28.

Baranowska Grażyna, *Szalom Asz – pisarz wyklęty*, „Kutnowskie Zeszyty Regionalne” 2007, t. 11, s. 225-242.

Bartelik Marek, *Modele wolności. Artystki łódzkiej grupy Jung Idysz*, tłum. Monika Kulińska, „Midrasz” 2006, nr 5, s. 31-40.

Belis-Legis Salomon, *Jung Wilne. Początki*, „Almanach-Kalendarz Żydowski” 1994/1995, s. 95-126.

Biernacki Jerzy, *Tu było jej źródło (o literaturze jidysz i jej recepcji w Polsce)*, „Literatura na Świecie” 1988, nr 4, s. 338-346.

Breczko Jacek, *Isaaca Bashevisa Singera wizja Boga – wstęp do religii protestu*, „Annales UMCS Sect. I” 2000, vol. 25, s. 69-81.

Cammy Justin. D., Ceworfene Bleter. *Jung Wilne i kultura jidysz w międzywojennym Wilnie*, [w:] *Bujnicki Tadeusz, Poezja i poeci w Wilnie lat 1920-1940*. Studia, Kraków 2003, s. 257-286.

Chazdan Eugenia, *Była sobie bajka. Tajemnice żydowskiej kołysanki*, tłum. Bella Szwarzman-Czarnota, „Midrasz” 2008, nr 5, s. 42-45.

Chojnacka Barbara, *Eliasz Rajzman (1909-1975)*, „Pogranicza” 2000, nr 1/2, s. 102-104.

Ciałowicz Elżbieta, *Purim w „Pieśniach Megili”. 95 lat temu urodził się Icyk Manger (1901-1969)*, „Regiony” 1996, nr 2, s. 58-81.

Ciałowicz Anna, *Żegnaj Krakowie... czyli o żydowskim poecie Mordechaju Gebirtigu*, „Literatura Ludowa” 1997, nr 6, s. 3-10.

Domasłowska-Szulc Justyna, *„Mąż z Nazaretu”. Żydowska interpretacja Jezusa*, „Znak” 1996, z. 3, s. 104-119.

Duda Henryk, *Z dziejów kontaktów słowiańsko-żydowskich. Polszczyzna listów Icchoka Lejbusza Pereca do narzeczonej*, [w:] *Ortodoksja–Emancypacja–Asymilacja. Studia z dziejów ludności żydowskiej na ziemiach polskich w okresie rozbiorów*, red. Monika Adamczyk-Garbowska i Konrad Zieliński, Lublin 2003, s. 181-189.

Ficowski Jerzy, *Abraham Sutzkever*, „Twórczość” 1983, nr 4, s. 134-136.

Filipowicz Bogusława, *Przywiązanie do tradycji w rodzinie żydowskiej. („Dwór” Isaaca Bashevisha Singera)*, „Saeculum Christianum” 2007, nr 1, s. 53-70.

Friedman Michał, *„Mąż z Nazaretu” Szaloma Asza. Jezus Chrystus – mesjasz, prorok czy rabbi?*, „Collectanea Theologica” 1993, nr 2, s. 61-69.

Fuks Marian, *Nie tylko żarty (o humorze żydowskim i literaturze jidysz)*, „Fołks-Sztyme”

1990, nr 1, s. 8, 9.

Grochowska Ewa, *Gdybym chciał, byłbym bogaty jak Krezus. Szolema Alejchema lekcja śmiechu*, „Słowo Żydowskie” 2009, nr 11, s. 17-21.

Grochowska Ewa, *O żydowskich kołysankach*, „Midrasz” 2003, nr 5, s. 42-45.

Gross Natan, *Abraham Suckewer – poeta Jerozolimy Litewskiej*, „Lithuania” 1991, z. 2, s. 112-119.

Gross Natan, *Post scriptum. Nieznane wiersze Abrahama Suckewera odnalezione po latach w archiwum wileńskim*, „Lithuania” 1991, nr 2, s. 122-123.

Gross Natan, *Poeta Abraham - człowiek Wilna*, „Lithuania” 1999, nr 3, s. 99-115.

Kac Daniel, *Wspomnienia o Mosze Kulbaku (twórczość literacka Kulbaka)*, „Słowo Żydowskie” 1992, nr 21, s. 14-15 oraz nr 22, s. 14-15.

Kac Daniel, *Barwy w muzyce, muzyka w barwach – Abraham Sutzkever i Marc Chagall*, „Literatura” 1999, nr 10, s. 22-24.

Kac Daniel, *Razem ze wszystkimi, inny niż wszyscy. Przyczynek do portretu Abrahama Sutzkevera*, „Kwartalnik Historii Żydów” 2003, nr 4, s. 579-588.

Kac Daniel, *Abraham Sutzkever (Suckewer) w Jung Wilne*, „Zeszyty Naukowe. Szczecińskie Prace Polonistyczne / Uniwersytet Szczeciński” 2003, nr 14, s. 129-155.

Kac Daniel, *Kidusz ha-szem. Ze wspomnień po drodze (o Szalomie Aszu)*, „Midrasz” 2004, nr 10, s. 39-41.

Kaszyński Stefan H., *Pisarze żydowscy a literatura galicyjska*, [w:] *Ze sobą, obok siebie, przeciwko sobie. Polacy, Żydzi, Austriacy i Niemcy w XIX i na początku XX w.*, red. Barbara Breysach, Kraków 1995, s. 134-150.

Kellman Ellen, *Feminizm i literatura. Rola Chany Blaksztejn w międzywojennym Wilnie*, „Midrasz” 2007, nr 10, s. 27-36.

KJK, *Mistrz śmiechu przez lzy (Szolem Alejchem)*, „Midrasz” 2009, nr 4, s. 410-411.

Komar Maryla, *Na pograniczu dwóch światów (Salomon Rapaport – Szymon An-ski)*, „Słowo Żydowskie” 1995, nr 3, s. 15 oraz nr 6, s. 20.

Kopciowski Adam, *Z dziejów rodziny Pereców w Zamościu*, [w:] *Ortodoksja – Emancypacja – Asymilacja. Studia z dziejów ludności żydowskiej na ziemiach polskich w okresie rozbiorów*, red. Monika Adamczyk-Garbowska i Konrad Zieliński, Lublin 2003, s. 159-179.

Koprowski Jan, *Saga rodu Karnowskich*, „Nowe Książki” 1993, nr 7, s. 44.

Kosiorowski Marcin, *Potrzeba korzeni*, „Numer” 1990, nr 2, s. 45-46.

Krzyżanowski Józef, *E. Rajzman – poeta szewc*, „Autograf” 1989, nr 12, s. 20-23.

Kośka Lidia, *Księżyc w sztrajmlu (o twórczości Szaloma Asza)*, „Res Publica Nowa” 2004, nr 2, s. 112-118.

Krynicka Natalia, *O życiu i śmierci Ojzera Warszawskiego*, „Zeszyty Literackie” 1999, nr 2, s. 160-162.

Krynicka Natalia, *Pierwsza poetka jidysz (o Miriam Ulinower)*, „Midrasz” 2000, nr 2, s. 43-44.

Krynicka Natalia, *Żydowski PEN Club*, „Midrasz” 2001, nr 1, s. 14.

Krynicka Natalia, *Alter Kacyzne*, „Midrasz” 2001, nr 1, s. 18.

Kurc Alexandre, *Język, kultura a tożsamość żydowska*, [w:] *Literackie portrety Żydów*, Lublin 1996, s. 305-315.

Leociak Jacek, *Świat sprzed Zagłady (J. Perle „Żydzi dnia powszedniego”, I. J. Singer „Bracia Aszkenazy”)*, „Nowe Książki” 1999, nr 5, s. 57-58.

Liskowacka Jolanta, *Eliasz i Katarzyna, czyli „Bóg czuwa nad sierotami” (Rajzman Eliahu)*, „Bibliotekarz Zachodniopomorski” 2000, nr 2/3, s. 26-32.

Lindenbaum Shalom, *Pomiędzy egzystencją a historią. O poezji Uri Cwi Grinberga*, „Midrasz” 2004, nr 2, s. 46-49.

- Lisek Joanna**, „Dziadowie moi!” – o postaciach biblijnych w poezji Maurycego Szymła, „Studia Judaica” 2000, nr 2 (6), s. 191-209.
- Lisek Joanna**, *Konsekwencje przemian politycznych po 1935 roku w działalności artystycznej grupy Jung Wilne*, [w:] *Żydzi i judaizm we współczesnych badaniach polskich*, t. III, red. Krzysztof Pilarczyk, Kraków 2003, s. 409-417.
- Lisek Joanna**, *Fascynacja czy strach? Wizja rewolucji we wczesnej twórczości Chaima Gradego*, „Studia Judaica” 2004, nr 1, s. 79-93.
- Lisek Joanna**, *Między Warszawą a Wilnem. Kontakty środowisk literackich w okresie międzywojennym*, „Studia Judaica” 2006, nr 1 (17), s. 69-81.
- Lisek Joanna**, *Świat utworów Chaima Gradego i Baszewisa Singera*, „Midrasz” 2007, nr 10, s. 37-39.
- Lisek Joanna**, *Wstęp (o Chaimie Grade)*, „Midrasz” 2007, nr 10, s. 50-53.
- Magris Claudio**, *Życie i prawo – Isaac Bashevis Singer*, tłum. Joanna Ugniewska, „Akcent” 2003, nr 3, s. 102-107.
- Malessa-Drohomirecka Monika**, *Magia rzeczywistości – postacie szaleńców w świecie przedstawionym Izaaka Bashevisa Singera*, „Midrasz” 2008, nr 5, s. 14-16.
- Mączka Jacek**, *Niepowracalność rzeczy minionych. Szkic o twórczości Kalmana Segala*, „Kresy” 2008, nr 1/2, s. 226-227.
- Molisak Alina**, *Literackie portrety tożsamości żydowskich kobiet*, „Midrasz” 2008, nr 3, s. 30-35.
- Molisak Alina**, *Icyk Manger czytany inaczej*, „Midrasz” 2009, nr 4, s. 43-47.
- Nalewajko-Kulikow Joanna**, *Na brzegu Sambationu. Burzliwe życie żydowskiego komunisty (o Dawidzie Sfordzie)*, „Midrasz” 2006, nr 3, s. 24-33.
- Natanson Mireille**, **Kołysanki jidysz – obrazy dzieciństwa i zwierciadło zaginionej kultury**, tłum. Bella Szwarzman-Czarnota, „Midrasz” 2004, nr 1, s. 17-21.
- Olejarczyk Bogumiła**, *Życie zamknięte w jednej walizce. „Pokutnik” Isaaca Bashevisa Singera*, [w:] *Po żydowsku... Tradycje judaistyczne w kulturze i literaturze*, red. Daniel Kalinowski, Słupsk 2005, s.73-83.
- Pisarek Stanisław**, *Jezus w powieści Szaloma Asza „Mąż z Nazaretu”*, „Collectanea Theologica” 1993, nr 2, s. 71-78.
- Prokop-Janiec Eugenia**, [hasło] *Segal Kalman (1917-1980)*, „Polski Słownik Biograficzny” 1995, z. 148, s. 150-152.
- Prokop-Janiec Eugenia**, *Wstęp (Bracia Aszkenazy)*, [w:] **Izrael Joshua Singer**, *Bracia Aszkenazy*, tłum. Maria Krych, Wrocław 1998, s. 7-16.
- Prokop-Janiec Eugenia**, *Żydowsko-polskie związki literackie. Literatura jidysz w przekładach polskich*, [w:] *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*, red. Artur Hutnikiewicz i Andrzej Lam, Warszawa 2001, s. 574-575.
- Pyszczyk Grzegorz**, *Między flirtem a Spinozą. Otwock w życiu i twórczości Isaaca Bashevisa Singera*, „Rocznik Otwocki” 2007, t. 9, s. 152-163.
- Rogozik Janina Katarzyna**, *Szermierz wolności prasy. Bernard Singer (Regnis) (komentarze prasowe)*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 1998, z. 1/2, s. 221-243.
- Rogozik Janina Katarzyna**, *Dziennikarska wrażliwość Bernarda Singera*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2000, nr 1/2, s. 149-163.
- Rogozik Janina Katarzyna**, *„Śpiewak” z ulicy Wiejskiej (o Bernardzie Singerze)*, „Midrasz” 2006, nr 1, s. 22-29.
- Rogozik Janina Katarzyna**, *Z Nalewek do Sejmu, z Rosji do Londynu (Bernard Singer)*, „Midrasz” 2007, nr 7/8, s. 11-14.
- Ronen Shoshana**, *Śladami literatury i umarłych pisarzy. Na rozstajnych drogach: polski, hebrajski, jidysz*, tłum. Maciej Maryl, „Teksty Drugie” 2004, nr 6, s. 41-52.
- Roskies David G.**, *Śmiech pourazowy (m.in. proza Szolema Alejchema)*, tłum. Joanna

Sztencel, „Midrasz” 2002, nr 6, s. 32-44.

Roskies David, G., *Szolem Alejchem – mitolog codzienności*, tłum. Piotr Paziński, „Midrasz” 2009, nr 4, s. 12-17.

Różański Szmuel, *Rola Warszawy w literaturze żydowskiej*, tłum. Michał Friedman, „Midrasz” 2001, nr 13, s. 6-9.

Rudnicki Szymon, *Mój Singer (o Bernardzie Singerze)*, „Midrasz” 2007, nr 7/8, s. 15-17.

Ruta Magdalena, *O dwujęzyczności miniatur literackich Kalmana Segala*, [w:] *Żydzi i judaizm we współczesnych badaniach polskich*, t. II, red. Krzysztof Pilarczyk, Kraków 2000, s. 397-404.

Ruta Magdalena, *Taniec demonów, czyli wizja świata w literackiej biografii Hinde Ester Kreitman*, „Akcent” 2003, nr 3, s. 88-96.

Ruta Magdalena, *„Przez cień i blask”. Twórczość poetycka Binema Hellera w Polsce Ludowej (1946-1957)*, [w:] *Żydzi i judaizm we współczesnych badaniach polskich*, t. IV, red. Krzysztof Pilarczyk, Kraków 2008, s. 407-422.

Ruta Magdalena, *Jidyszkajt w PRL, czyli dawne i nowe opowieści Lili Berger*, „Midrasz” 2008, nr 10, s. 22-26.

Ruta Magdalena, *Szolem Alejchem czytany w przedmarcowej Polsce*, „Słowo Żydowskie” 2009, nr 11, s. 26-29.

Sfard Dawid, *Ichok Lejbusz Perec*, tłum. Ewa Geller, „Midrasz” 2001, nr 1, s. 29-32.

Shandler Jeffrey, *Czytanie Szolema Alejchema*, tłum. A. Ambros, „Midrasz” 2009, nr 4, s. 18-27.

Shmeruk Chone, *Stosunki polsko-żydowskie w historycznych powieściach Isaaca Bashevisa Singera*, tłum. Marek Wójcik, „Akcent” 1993, nr 1/2, s. 124-134.

Shmeruk Chone, [hasło] *Segalowicz Zusman (1884-1949)*, „Polski Słownik Biograficzny” 1995, z. 148, s. 150-152.

Shmeruk Chone, *Frankistowskie powieści Isaaca Bashevisa Singera*, tłum. Monika Adamczyk-Garbowska, „Teksty Drugie” 1999, nr 5, s. 157-169.

Sienkiewicz Barbara, *Hegel, fotomontaż i literatura. O prozie Debory Vogel*, „Kresy” 1996, nr 2, s. 76-85.

Sitarz Magdalena, *Żydzi i chrześcijaństwo w „Farn mabl” Szolema Asza*, [w:] *Żydzi i judaizm we współczesnych badaniach polskich*, t. III, red. Krzysztof Pilarczyk, Kraków 2003, s. 391-407.

Sitarz Magdalena, *Spółczesność żydowska i rewolucja bolszewicka w „Farn mabl” (Przed potopem) Szaloma Asza*, [w:] *Ortodoksja–Emancypacja–Asymilacja. Studia z dziejów ludności żydowskiej na ziemiach polskich w okresie rozbiorów*, red. Monika Adamczyk-Garbowska i Konrad Zieliński, Lublin 2003, s. 203-218.

Skaff Sheila, *Zawiłe zadania. Język i intentio w utworach Ichoka Lejbusza Pereca*, tłum. K. Lipszyc, „Midrasz” 2001 nr 1, s. 33-38.

Strauss Janine, *Odnaleziona tożsamość. Rewaloryzacja chasydyzmu przez I. L. Pereca*, [w:] *Literackie portrety Żydów. Materiały z międzynarodowej konferencji*, pod red. Eugenii Łoch, Lublin 1996, s. 231-241.

Szabłowska-Zaremba Monika, *Oto Polska właśnie – o literaturze, kulturze i historii Polski w powieściach Józefa Opatoszu*, [w:] *Dialog międzykulturowy w (o) literaturze polskiej*, red. Marta Skwara, Katarzyna Krasoń, Jerzy Kazimierski, Szczecin 2008, s. 485-503.

Szwarcman-Czarnota Bella, *Poeta w kraju Don Kichota (Melech Rawicz)*, „Midrasz” 2002, nr 7/8, s. 68-70.

Szwarcman-Czarnota Bella, *Z Wilna do Ziemi Izraela (o Icku Mangerze)*, „Midrasz” 2007, nr 10, s. 48-49.

Szymaniak Karolina, *Kwiaciarnie z azaliami (o Deborze Vogel)*, „Midrasz” 2006, nr 2,

s. 48-51.

Szymaniak Karolina, *Rozdwojony język. „Cusztajer” i galicyjskie jidyszowe środowisko artystyczne*, „Midrasz” 2006, nr 7/8, s. 30-35.

Szymańska Adriana, *W laboratorium ludzkości – uniwersalne przesłanie dzieł Isaaca Bashevisa Singera*, „Przegląd Powszechny” 1992, nr 7/8, s. 117-135.

Tomassucci Giovanna, *Ostatnie demony, ostatnie pokusy. Isaac Bashevis Singer i opowiadania Aleksandra Wata*, tłum. Mikołaj Sokołowski, „Teksty Drugie” 2007, nr 6, s. 129-146.

Warszawska awangarda jidysz. Antologia tekstów, pod red. Karoliny Szymaniak, wybór Karolina Szymaniak, oprac. Monika Polit i Karolina Szymaniak, Gdańsk 2005.

Więclawska Katarzyna, *Obraz społeczności sztetł w twórczości Singera i Schulza*, „Kresy” 1999, nr 4, s. 37-52.

Więclawska Katarzyna, ... *tajemnicze wnętrza ludnego miasteczka. Obraz sztetł w prozie Szaloma Asza i Izaaka Bashevisa Singera*, „Obyczaje. Magazyn Międzynarodowy” 2002, nr 8, s. 6-9.

Więclawska Katarzyna, „Miasteczko” *Asza jako archetyp literackiego obrazu sztetł*, [w:] *Ortodoksja–Emancypacja–Asymilacja. Studia z dziejów ludności żydowskiej na ziemiach polskich w okresie rozbiorów*, red. Monika Adamczyk–Garbowska i Konrad Zieliński, Lublin 2003, s. 191-201.

Wisse Ruth, *Proza Abrahama Sutzkevera*, tłum. Anna Rojkowska, [w:] **Sutzkever**

Abraham, *Zielone akwarium*, tłum. Michał Friedman, Wrocław 1992, s. 7-29.

Wolicka Elżbieta, *Wśród swoich obcy. Problem stosunków żydowsko-polskich w utworach Izaaka Bashevisa Singera*, „Krytyka” 1993, nr 40, s. 211-224.

Wolitz Seth L., Sherman Joseph, *Isaac Bashevis Singer jako lubelski regionalista*, tłum. Monika Adamczyk-Garbowska, „Akcent” 2003, nr 3, s. 24-27.

Wysiecka Joanna, *Deborze Vogel – zapomniana przyjaźń Brunona Schulza*, „Dekada Literacka” 1991, nr 31, s. 4, 11.

Yudkin Leon, *Polska jako miejsce powstania modernizmu jidysz*, [w:] *Duchowość żydowska w Polsce*, red. Michał Galas, Kraków 2000, s. 353-367.

Zapomniana, nieznana... O Deborze Vogel i literaturze jidysz z prof. Chone Shmerukiem, wykładowcą na Uniwersytecie Hebrajskim w Jerozolimie rozmawiała Agnieszka Grzybek, „Ogród. Kwartalnik” 1993, nr 1/4, s. 195-202.

Zawistowska Władysława, *Poezja utrwała zgładzony świat (o „Zielonym akwarium” Abrahama Sutzkevera)*, „Słowo Żydowskie” 1992, nr 17, s. 20-21.

Żółciński Tadeusz, *Israel Joshua Singer – po polsku (o „Rodzinie Karnowskich”)*, „Słowo Żydowskie” 1992 nr 25/26, s. 21.

HISTORIA LITERATURY

Książki:

Adamczyk-Garbowska Monika, *Odcienie tożsamości. Literatura żydowska jako zjawisko wielojęzyczne*, Lublin 2004.

Jidyszland. Polskie przestrzenie, red. nauk. Ewa Geller i Monika Polit, Warszawa 2008.

Artykuły:

Geller Ewa, *Spory o genezę języka jidysz*, s. 17-43.

Tomal Maciej, *Jidysz a hebrajski*, s. 44-66.

Sitarz Magdalena, *Polskie podręczniki do nauki języka jidysz – perspektywa historyczna*, s. 67-84.

Ruta Magdalena, *Z dziejów leksykografii polsko-żydowskiej, czyli o potrzebie stworzenia*

nowego słownika dla Polaków, s. 85-103.

Prokop-Janiec Eugenia, *Pogranicze polsko-żydowskie: języki kultury i literatury*, s. 107-120.

Bułat Mirosława M., „Cwiszn cwej teaters” – na pograniczu dwóch teatrów. *Źródła jidysz w badaniach nad kontaktami międzykulturowymi w polskim teatrze – kilka przypomnień, szereg uzupełnień*, s. 121-141.

Zienkiewicz Olga, *Co się czytało w jidysz? Uwagi na temat zbiorów Biblioteki Żydowskiego Instytutu Naukowego*, s. 142-157.

Adamczyk-Garbowska Monika, *Literatura jidysz w polskich przekładach dawniej i dziś*, s. 158-169.

Lisek Joanna, *Perspektywa genderowa w studiach nad kulturą jidysz – postulaty badawcze*, s. 170-193.

Bergman Eleonora, *Pamięć JIWO w Warszawie*, s. 197-203.

Geller Aleksandra, „A Day in Warsaw” – 1939. *Warszawska przestrzeń jidysz w filmie dokumentalnym Saula i Izaaka Goskindów*, s. 204-225.

Doktor Jan, *Źródła w języku jidysz i ich znaczenia w badaniach nad duchowością polskich Żydów w XVIII wieku*, s. 226-240.

Wodziński Marcin, *Jidysz a modernizacja. Język jidysz w myśli polskiej haskali i jej spadkobierców*, s. 243-262.

Grabski August, *Rusinek Martyna, Język żydowski jako przedmiot sporów politycznych wśród polskich Żydów (1944-1949)*, s. 263-276.

Nalewajko-Kulikov Joanna, *Od podejrzanego do oskarżonego: „Folks-Sztyme” 1956-1967*, s. 277-290.

Głowiński Michał, *Czy nowy martwy język?*, s. 293-303.

Melchior Małgorzata, *Tożsamość żydowska bez jidysz*, s. 304-320.

Krajewski Stanisław, „Jidysz kajt” – *refleksje nieobojętnego niespecjalisty*, s. 323-327.

Pilarczyk Krzysztof, *Literatura żydowska. Od epoki biblijnej do Haskali. Wprowadzenie religioznawcze, literackie i historyczne*, Kraków 2006.

Shmeruk Chone, *Historia literatury jidysz. Zarys*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1992 (wyd. II rozszerzone Wrocław-Warszawa-Kraków 2007).

Shmeruk Chone, *Legenda o Esterce w literaturze jidysz i polskiej. Studium z dziedziny wzajemnych stosunków dwóch kultur i tradycji*, tłum. Monika Adamczyk-Garbowska, Warszawa 2000.

Artykuły:

Roskies David G., *Literatura jidysz w Polsce*, tłum. Monika Adamczyk-Garbowska, „Studia Judaica” 2000, nr 1, s. 1-20.

Tomkowski Jan, *Święta przestrzeń języka (o historii literatury jidysz)*, „Teksty Drugie” 1992, nr 5 s. 63-73.

JĘZYK JIDYSZ

Książki:

Altbauer Moshe, *Wzajemne wpływy polsko-żydowskie w dziedzinie językowej*, wybór i oprac. Maria Brzezina, Kraków 2002.

Geller Ewa, *Jidysz – język Żydów polskich*, Warszawa-Łódź 1994.

Makosz Julia, *Podręcznik pisma jidysz (Manual of Yiddish script)*, Kraków 2008.

Sitarz Magdalena Joanna, *Z dziejów jidysz – jednego z języków żydowskich. Wprowadzenie do nauki dla szkół wyższych*, Kraków 1992.

Sitarz Magdalena Joanna, *Jidysz. Podręcznik nauki języka dla początkujących*, Kraków 1995.

Artykuły:

Geller Ewa, *Jidysz – język „mieszany?”, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”* 1993, t. 30, s. 167-179.

Geller Ewa, *Rola badań słowocentrycznych w postrzeganiu języka jidysz*, [w:] *Żydzi i judaizm we współczesnych badaniach polskich*, t. III, red. Krzysztof Pilarczyk, Kraków 2003, s. 419-436.

Geller Ewa, *Od żargonu do języka standardowego, czyli co jest obecnie obiektem badań jidyszystyki (rozprawka socjolingwistyczna)*, [w:] *Rozdział wspólnej historii. Studia z dziejów Żydów w Polsce*, Warszawa 2001, s. 395-411.

Isaacs Myriam, *Przekazywanie języka jidysz w środowiskach chasydzkich*, tłum. Bella Szwarzman-Czarnota, „Midrasz” 2005, nr 3, s. 12-15.

Perużyńska Iwona, *...po żydowsku... – rozważania językoznawcze*, [w:] *Po żydowsku... Tradycje judaistyczne w kulturze i literaturze*, red. Daniel Kalinowski, Słupsk 2005, s.187-196.

Skorupska-Raczyńska Elżbieta, *Kulturowe słownictwo Żydów w polszczyźnie ogólnej*, „Prace Gorzowskiego Stowarzyszenia Naukowego” 2007, z. 1, s. 121-132.

Wasita Ryszard, *Kultura jidysz – już tylko przeszłość? (O języku jidysz)*, „Więź” 1994, nr 4, s. 186-189.

ENCYKLOPEDIA

Unterman Alan, *Encyklopedia tradycji i legend żydowskich*, tłum. Olga Zienkiewicz, Warszawa 1994.

SŁOWNIKI JĘZYKOWE

Mark Aron, *Słownik polsko-jidysz*, wstęp Magdalena Ruta [reprint słownika z roku 1929 pod nowym tytułem], Kraków 2007.

Makosz Julia, *Słownik polsko-jidysz, jidysz-polski*, Kraków 2007.

SŁOWNIKI

Cała Alina, Węgrzynek Hanna, Zalewska Gabriela, *Historia i kultura Żydów polskich. Słownik*, Warszawa 2000.

Polski Słownik Judaistyczny. Dzieje. Kultura. Religia. Ludzie, t. 1-2, oprac. Zofia Borzymińska, Rafał Żebrowski, Warszawa 2003.

Wigoder Geoffrey, *Słownik biograficzny Żydów*, tłum. Andrzej Jaraczewski, Irena Kałużyńska, Piotr Łomnicki, Anna Maria Nowak, Bożena Stokłosa, Warszawa 1998.

(Zawiera biogramy twórców jidysz, hebrajskich i piszących w języku narodowym kraju, w którym mieszkali. Mamy tu biogramy pisarzy jidysz: Szaloma Asza, Mendelego Mojcher Sforim, I. L. Pereca (tu ważna adnotacja: dosł: „polski pisarz, uważany za twórcę nowoczesnej literatury w języku jidysz.”); Bialika i Saula Czernichowskiego; brakuje m.in. braci Singerów, Josefa Opatoszu, Altera Kacyzne, a jest np. Antoni Słonimski, polski poeta. Wszystko to powoduje, że trudno sprecyzować kryterium, jakie przyjął autor.)

LEKSYKONY

Kałuski Marian, *W podzięce i ku pamięci Jankielom. Mały leksykon*